

Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkışafı Agentliyi

**Azərbaycanın dövlətçilik tarixinin,
milli adət-ənənələrinin,
elm və mədəniyyətinin təbliği**

Ramiz Nəcəfli

Bakı Dövlət Universiteti
tarix fakültəsi,
Mənbəşünashlıq,
tarixşünaslıq və metodikası
kafedrasının dissertantı

Ermənilər tərəfindən tarixi abidələrimizin, o cümlədən dini abidələrimizin yerlə yeksan olunmasını görmək və onu həzm etmək üçün daşdan üreyn olmalıdır. Kəlbəcərə səfərimdən əvvəl özümü təmkinli olmağa hazırlasam da, qarşılaşdırığım mənzərə buna imkan vermədi. Quduzlaşmış düşmən Azərbaycan xalqına məxsus ne varsa hər şeyə qənim kəsimmişdir. Allah evinə əl uzatmaq isə

yalnız vəhşi tayfalara məxsus hərəkət hesab olunur. Bəli bu vəhşilər 1993-cü ildə Kəlbəcəri işğal edərkən onun yeraltı və yerüstü sərvətlərini talan etməklə kifayətlənməyib, onun məscidlərini məhv edərək xalqımızın dini hissələri ilə oynayıblar. Rayonun mərkəzində 16-17-ci əsrlərə məxsus, Başlıbel kəndində 1775-ci ilə məxsusi, Qaraxançallı kəndində 15-ci əsra məxsus, Zar kəndində 18-ci əsra məxsus, Çovdar-Şahkərəm kəndlərində 18-ci əsra məxsus(-Məşədi Süleymanın məscidi), Otaqlı kəndində 19-cu əsra vəxsus məscid və bir çox ziyarətkahları dağıdaraq yerlə yeksan edilib.

Erməni barbarları Kəlbəcərdə yerləşən xristian məbədləri üzərində saxtalaşdırma restavrasiyasını hələ sovet hakimiyəti illərindən aparmışdır. Saxtalaşdırma restavrasiyasına məlumatlı biri Xotavəng məbədidir. Məbəd Kəlbəcər rayonunun Vəng kəndində, Tərtər çayının sol sahilində yerləşir. Kəlbəcər şəhəri ilə Xotavəng abidə kompleksi arasında məsafə təxminən 29 kilometrdir. Məbəd qədim Albaniyada xristianlığın yarandığı dövrlə təsadüf edir. Abidə böyük bir kompleksdən ibarətdir. Bura bir neçə bazilikə, təsserrüfat və yaşayış binaları, tövlələr və qala divarları daxildir. Abidənin tikilməsi tarixi ilə bağlı məlumatlar fərqlidir. Kəlbəcər Tarix-Diyar-

lərdən biri olub, alban xristianlığını öyrənmək üçün ən müüm obyektlərdən biridir

Dəmirçi kahasının sırrı

Xotavəng abidəsi üzərində ermənilər apardığı saxtalaşdırma mələrdən biri də XX əsrin 50-ci illərində baş verib. 1952-ci ildə Kəlbəcər rayonunun Bağlıpəye kəndinin kənd sovetinin sədri İsmayılov Mehərrəm Qabil oğlu rəsmi məlumatla rayon rəhbərliyinə bildirmişdi ki, onun evində qonaq qalan bir erməni səhər tezden xəbər vermədən durub Xotavəng məbədində təref gedib. Qabil İsmayılov həyətindəki batanın da götürüldüyünü bildikdə ermənidən şübhələnərək onun

kahasına baxış keçirmiştir. Dağın bir kahada(mağara) axtarış zamanı Kotavəng abidəsi üzərində işlənilən ağ və sarımtıl daşların bir neçə qırıntıları tapılmışdır. Bu daşların nəyə görə buraya getirilməsi sirlərin açılmasına yardım etmiş olardı. Odur ki, həmin dərədə axtarış davam etdirilmişdir. Dar dərənin genişləndiyi 100 metrlik məsafəsində ağ və sarımtıl rəngdə lili yüksəltisi qaranlıq qalan məsələnin açılmasına işq sağdı. Gölməçələrin qırqlarındakı lili topası isə bərkiyərək tamam daşlaşmış və abidədəki daşların rəngini almışdır. Təkrar təcrübədən keçirmək üçün gildən əmələ gələn həmin daşlar bir neçə gün suyun içərisində saxlanılsa da, su

maqla sadələhv əhalinin qılığına girərək onlarını damarını yaxşıca tutmuşdur. Beləliklə Samvel bu kəndlərdə etibar qazanmış və heç kimin ondan nə zamansa şübhələnməsi ehtimal edilməmişdir. 1988-ci ildə isə hiyləsinə salmış, iki dəfə Zar və Zeylik kəndlərində çantasında gəzdirdiyi memar çəkici ilə daşlarda "xaç" həkk eləməyə cəhd etmişdi. Kəndin quzu otaran azyaşlı uşaqları onun bu əməllərini dənizdən sonra bu iş yarımqıq qalmışdır. Zar kəndində alban məbədinin xaçı üzərində aparılan "əməliyyatlar"dan bir qədər köhnəmişin görünür Samvelin "əl işi"dir. Hazırda izlədiyimiz restavrasiyalar isə təzədir-yeni 2-3 ilin işidir.

Kəlbəcərdə erməni

Dağıdılmış məscidlər və restavrasiyaya məruz qalmış xristian alban məbədləri

də, Tərtər çayının sol sahilində yerləşir. Kəlbəcər şəhəri ilə Xotavəng abidə kompleksi arasında məsafə təxminən 29 kilometrdir. Məbəd qədim Albaniyada xristianlığın yarandığı dövrlə təsadüf edir. Abidə böyük bir kompleksdən ibarətdir. Bura bir neçə bazilikə, təsserrüfat və yaşayış binaları, tövlələr və qala divarları daxildir. Abidənin tikilməsi tarixi ilə bağlı məlumatlar fərqlidir. Kəlbəcər Tarix-Diyar-

arasında məbədə yollanıb. Məbədin qarşısında daş qırıntıları ilə rastlaşan Q.İsmayılov irəlidə Arzu xatun abidəsinin üzərində ki yazılarının erməni qonağı tərəfindən məhv edildiyinin şahidi olur. Namərd düşmən "işini" qurtardıqdan sonra qəcib getmişdir. O zaman hakimiyət nümayəndəleri bu hadisəyə əhəmiyyət verməmişdilər.

Xotavəng məbədi üzərindəki yazılar və bəzəklər əsasən ağ

Erməni barbarları Kəlbəcərdə yerləşən xristian məbədləri üzərində saxtalaşdırma restavrasiyasını hələ sovet hakimiyəti illərindən aparmışdır. Saxtalaşdırma restavrasiyasına məlumatlı biri Xotavəng məbədidir. Məbəd Kəlbəcər rayonunun Vəng kəndində, Tərtər çayının sol sahilində yerləşir. Kəlbəcər şəhəri ilə Xotavəng abidə kompleksi arasında məsafə təxminən 29 kilometrdir. Məbəd qədim Albaniyada xristianlığın yarandığı dövrlə təsadüf edir. Abidə böyük bir kompleksdən ibarətdir. Bura bir neçə bazilikə, təsserrüfat və yaşayış binaları, tövlələr və qala divarları daxildir. Abidənin tikilməsi tarixi ilə bağlı məlumatlar fərqlidir...

şünaslıq Muzeyinin apardığı tədqiqatlar zamanı ərazidən arxeoloji tapıntılar aşkarlanmışdır. Buradakı saxsı qırıntıların daha çox erkən feodal dövrünə xas olması, bu məbədin 6-7-ci əsre məxsus olduğunu xəbər verir. Muzeyin direktoru Ş.Əsgərov binanın yaxınlığında tikişlərinin daha qədim olduğunu düşünür. O, hesab edir ki, buradakı daha köhnə tikişlər eramızın 4-cü əsrasında Arşaki nəsillili albanlar tərəfindən tikilib.

Arxeoloq Rəşid Goyüşov Xotavəng abidə kompleksine daxil olan tikişlər üzərindəki yazılar və "Alban bazilikası" adlı kilsədən bəhs edərək yazır ki, bu bazilika baş məbədin şimalında inşa edilmişdir. Abidənin üst hissəsi qalmadığından onun tarixini müəyyənləşdirmək çətindir. Bununla belə arxeoloq alim mənbələri diqqətlə təhlil edərək həmin tikinti kompleksin VIII-IX əsre aid edildiyini söyləyir. Yازıldardan məlum olur ki, XII əsrə mətinin müəllifləri Xotavəngin yerində qədim məbədin və onun sakinlərindən söz açırlar. Doğrudan da Xotavəng kompleksi Azərbaycanda çoxtəbəqli abidə-

ve sariyabənzər, yonulmuş nəhəng daşlar üzərində işlənmişdir. Bu ərazilərdə həmin daşlardan əser-əlamət qalmadığı halda, bəs bu nəhəng və üzərində yazılar işlənilə bilən daşlar həradan gətirilmişdir? Bu suallara cavab axtaran Kəlbəcər muzeyinin direktoru Şamil Əsgərov Xo-

daşları zərrə qədər də yumşaltmamışdır. Beləliklə Xotavəng məbədi üzərindəki yazı və bəzək üçün işlədilən daşların Dəmirçi kahasında yonulub hazırlanması sırrı aşkarlanmışdır.

Başqa bir saxtalaşdırma işi Basarkeçər rayonundan Kəlbəcər rayonunun Zeylik, Bə-

tavəng abidəsinin təxminən 3 kilometrliyində, Tərtər çayının sağ sahilində Dəmirçi kahasından axtarışa başlamışdır. Müəyyən edilmişdir ki, Tərtər çayının qırğılığında qədim bir körpü divarlarının qalıqları vardır. Dar və qayalıq bir ərazidə körpünün nə məqsədə tikilməsi da maraqlıdır. Tədqiqatçı alim çətin da olسا bələdçi vasitesi ilə Dəmirçi

zirxana, Vəng(Hacıdünyamalılar) və digər qonşu kəndlərə alverci adıyla ayaq aqmiş Ermənistan Xüsusi Xidmet orqanlarının əməkdaşlığı Samvel tərəfindən olmuşdur. Samvel bu kəndlərə gətirdiyi malları öz dəyərindən qat-qat ucuz qiymətə sat-

Çaykənd sovetliyinin Qasımlar(Sovet hakimiyəti dövründə Kilsə) və Rəhimli kəndlərində(Aşağı xaç) qədim alban məbədinin divarları üzərindəki xaçlarda ermənilər restavrasiya əməliyyatı aparıblar. Məbədin içərisində də qazıntılar aparılıb. Qasımlar kəndinin şimalında hündür qayalıqlarda "Dəlik daş" deyilən böyük dairəvi sığınacaq, onun şərqində "Pir bulaq" deyilən ərazidə də, üzərində çoxlu yazılı xaç daşları möhv edilib. Memarlıq üslubu cəhətdən Zar kəndi və Bulanıq kəndindəki kilsəyə məxsus ciddi asketik formalarla işlənmiş Aşağı xaç kilsəsi də saxtalaşdırma restavrasyasına məruz qalmışdır.

Qarabağda və Kəlbəcər ərazisində olan xristian məbədlərlə bağlı elmi mübahisələr doğuran müxtəlif fikirlər mövcuddur. Bu da bir həqiqətdir ki, hələ VII əsrən Albaniya ərazisində islam dininin qəbul edilməsi və yalnız Qarabağın kiçik bir parçasında xristianlığın qalması ermənilərin gələcəkdə davam etdirəcəkləri siyasetə yardım etmişdir. Amma tarix uydurma ləri deyil, faktlara əsaslanır. Sovet tarixşünaslığında bu tandem rus tarixçilərinin xristian təassübükeşliyini de üstələyen erməni sevgisi(ermənilərdən əl kimi istifadə etmə) Yuxarı Qarabağdakı abidələrlə bağlı nəinki ədalətsiz yanaşma kimi mövcuddur, tarixin ən kobud şəkildə saxtalaşdırılmışdır.

davamı gələn sayımızda

Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkışafı Agentliyinin maliyyə dəstəyi ilə çap olunur